

تبیین رابطه سرمایه اجتماعی و آمادگی برای اقدامات نهادی توسعه اقتصادی در شهر بیرجند

مطالعات جامعه‌شناختی

(علمی - پژوهشی)

دوره ۱۹، شماره دوم: ۲۳۰-۲۰۱

شاپا ۲۸۰۹-۱۰۱۰

نمایه در ISC

غلامرضا جمشیدیها

دانشیار گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران

سید حسن قالیبافان^۱

استادیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه بیرجند

پذیرش: ۹۱/۱/۱۸

دریافت: ۹۱/۷/۱۲

چکیده

طرح‌ساز چندی‌سرمایه اجتماعی بیانگر توجه فزاینده به عوامل اجتماعی و نهادی در دهه‌های اخیر در مطالعات میان‌رشته‌ای بوده و مصداق تحول پارادایمیک از متغیرهای سخت به متغیرهای نرم در نظریات اجتماعی است.

چارچوب نظری مقاله، رویکردی تلفیقی مشتمل بر نظریه فرهنگ‌گرایی و رویکردهای اقتصاد نهادگرا و نهادگرایی اجتماعی است که پارادایم‌های مهم در رابطه با سرمایه اجتماعی، فرهنگ، نهادها و توسعه هستند و مشتمل بر نظریات ماکس وبر، داگلاس نورث، اولیور ویلیامسون، رابرت پاتنام و نان لین است. این رویکردها مصداق چارچوب نظری مشترک و مرتبط ساختن نگاه کلاسیک جامعه‌شناختی با مکتب جدید نهادگرایی اقتصادی است. این مقاله با رویکرد کمی، به روش پیمایشی تهیه شده و با بهره‌گیری از داده‌های کمی و با ابزار پرسش‌نامه انجام شده است. همچنین براساس مفاهیم عمده این دو رویکرد و مطابق با جامعه آماری مورد مطالعه، شاخص‌هایی تدوین و به‌کار بسته شده است. با استفاده از فرمول کوکران چهارصد نفر از مردم بیرجند به‌عنوان نمونه انتخاب شده، سپس به‌شیوه نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای، افراد واقع در سنین بین ۱۵ تا ۶۴ سال مورد مصاحبه قرار گرفتند. نتایج به‌دست‌آمده نشان می‌دهد که پتانسیل بسیار بالایی از سرمایه اجتماعی و آمادگی برای اقدامات نهادی در جهت توسعه اقتصادی وجود دارد.

رابطه سرمایه اجتماعی و مؤلفه‌هایش اعتماد پیوند بین‌فردی، اعتماد اجتماعی، انسجام، مشارکت و حمایت اجتماعی با اقدامات نهادی برای توسعه اقتصادی در بیرجند از طریق نرم‌افزار آماری SPSS و با استفاده از آماره‌های تحلیل واریانس ضریب هم‌بستگی آزمون شده است. نتایج نشان می‌دهد که تمامی این روابط معنی‌دار و مستقیم است. سرانجام، در مرحله نهایی به‌منظور آزمون مدل تحقیق از دو آماره استفاده شده است: ابتدا رگرسیون چندمتغیره مورد استفاده قرار گرفته، سپس تحلیل مسیر برای دستیابی به رابطه علی موجود در مدل به‌کار گرفته شده است.

کلیدواژگان: اقتصاد نهادگرا، اقدامات نهادی برای توسعه اقتصادی، اعتماد، انسجام، بیرجند، حمایت اجتماعی، سرمایه اجتماعی، فرهنگ‌گرایی، مشارکت.

^۱ . پست الکترونیکی نویسنده رابط s.hghalibafan1345@yahoo.com

مقدمه

تا قبل از دهه ۱۹۷۰ مطالعات توسعه عمدتاً بر مؤلفه‌های اقتصادی تکیه و تأکید داشت؛ ولی در دهه‌های اخیر، توجه بیشتر به سوی عوامل اجتماعی و فرهنگی توسعه معطوف شده و این چرخش نظری (تئوریک) منجر به ورود مقولات جدیدی، همچون سرمایه اجتماعی^۱، مشارکت^۲، اعتماد^۳ و... به صحنه مطالعات توسعه و ظهور اندیشه‌های تازه‌ای در این حوزه شد. این مقولات به حوزه‌های مختلف اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی راه یافته و دارای تأثیرات فزاینده‌ای است که دیدگاه‌های گوناگونی را موجب شده و بُعد تازه و قابل اعتنایی را به گفتمان توسعه اضافه کرده است. به‌واقع شاهد رشد نوعی جهت‌گیری فرهنگ‌گرایانه هستیم که مصداق چرخش از مفاهیم سخت به سوی مفاهیم نرم در نظریه‌های اقتصادی اجتماعی است.

متخصصان سایر رشته‌ها بر این موضوع تأکید کردند که سرمایه اجتماعی مفهومی با ظرفیت نظری قابل توجه است که در آغاز توسط جامعه‌شناسان معرفی شده و در تحقیقات آن‌ها مورد استفاده قرار گرفته و به تدریج، در سایر رشته‌های علوم اجتماعی به‌ویژه علوم سیاسی، اقتصاد، مدیریت و... مورد استفاده قرار گرفته است و به مفهومی بین‌رشته‌ای^۴ برای دستیابی به اهداف مشترک تبدیل شده است.

پس طرح مجدد سرمایه اجتماعی مصداق بازگشت به دغدغه‌های جامعه‌شناسی کلاسیک است که اجتماع را همچون بنیاد استحکام اجتماعی و انسجام می‌پندارند. در سال‌های اخیر، یک تفکر مجدد؛ اما اساسی درباره مسئله توسعه شکل گرفته که شامل درک جدیدی درباره اهمیت عوامل فرهنگی است؛ بنابراین سرمایه اجتماعی ابزاری است که درک نقش این عوامل ارزشی و هنجارها را در زندگی اقتصادی فراهم کرده و ارتباط نقش سرمایه اجتماعی در رشد و توسعه اقتصادی را تبیین می‌کند.

پژوهش ما به تبیین رابطه سرمایه اجتماعی و آمادگی برای توسعه اقتصادی در مرکز استان خراسان جنوبی (شهر بیرجند) می‌پردازد.

1. Social capital

2. Participation

3. Trust

4. Interdisciplinary

استان‌های ایران براساس شاخص‌های اقتصادی، فرهنگی، بهداشتی درمانی، خدماتی رفاهی، شهرسازی و زیست‌محیطی مورد مقایسه قرار گرفته‌اند که استان‌های ایلام و خراسان جنوبی و خراسان شمالی در سطوح آخر قرار دارند و توسعه‌نیافته‌ترین استان‌ها در کشور هستند (ملکی و شیخی ۱۳۸۸، ۷۳).

استان خراسان جنوبی، به‌عنوان شرقی‌ترین استان ایران، با حدود ۴۳۰ کیلومتر مرز مشترک با کشور افغانستان تحت تأثیر موقعیت و شرایط ویژه جغرافیایی، استقرار در حاشیه دو کویر بزرگ ایران، کمی ریزش‌های جوئی و محدودیت منابع آب، محرومیت از مواهب طبیعی، نبود زیرساخت‌های زیربنایی و درنهایت کم‌توجهی مدیران سطوح بالا، توسعه‌نیافته‌ترین منطقه کشور است و از فرایند توسعه عقب مانده که این وضعیت با تأکید قانون اساسی بر عدالت اجتماعی تناقض دارد (پاپلی و وثوقی فرد ۱۳۸۳، ۹۰).

اکنون درجهت مقابله با عقب‌ماندگی و آمادگی برای توسعه اقتصادی، بسترها و زمینه‌هایی لازم است که پیش‌شرط و مقوم توسعه اقتصادی باشد. به‌نظر می‌رسد منطقه از پتانسیل سرمایه اجتماعی بالایی برخوردار باشد که بتواند در تسهیل و تسریع توسعه منطقه مؤثر واقع شود. تحقیق حاضر به این مهم می‌پردازد و به دنبال کشف این حلقه مفقوده در فرایند توسعه منطقه است که از آن غفلت شده است.

سؤال اساسی این است که آیا این آمادگی برای توسعه اقتصادی در استان را می‌توان براساس سازه چندبعدی سرمایه اجتماعی تبیین کرد؟
در این پژوهش به ارائه رویکرد و مدل جدید ارتباط بین این دو پرداخته شده است.

پیشینه تحقیق

مفهوم سرمایه اجتماعی در آغاز توسط جامعه‌شناسان معرفی شده و به تدریج، در سایر رشته‌های علوم اجتماعی مورد استفاده قرار گرفته است (بیکر ۱۳۸۲).

«ورود سرمایه اجتماعی به تحلیل به دهه ۱۹۸۰ بازمی‌گردد که ویلیامسون (۱۹۸۱) و بیکر (۱۹۸۴) آثار سرمایه اجتماعی را بر عملکرد نهادهای اقتصادی بررسی کردند و اقتصاد نهادگرا را پی‌ریزی نمودند» (رنانی و مویدفر ۱۳۸۷، ۸۶).

«برای نمونه در حوزه اقتصاد، بن‌پرات (۱۹۸۹) سرمایه اجتماعی را در قالب یک رابطه F، در نظام‌های مبادله‌ای تعریف کرد. این پیوند^۱ به تأثیر خانواده^۲ و دوستان^۳ و شرکا^۴ به‌منزله نهادهای مختلف اجتماعی بر روی مبادلات اقتصادی اشاره داشت و به بررسی آثار این رابطه بر مبادلات اقتصادی پرداخت» (معدن‌دار و سرکار آرانی ۱۳۸۸، ۱۴۶).

بسیاری از متفکران از تأثیر سرمایه اجتماعی بر توسعه اقتصادی سخن به‌میان آورده‌اند. رابرت پاتنام در تحقیقی بیست‌ساله (۱۹۷۰ تا ۱۹۹۰) در ایتالیا بین مناطق پیشرفته شمالی و عقب‌مانده جنوبی علت این تفاوت را در شاخص‌هایی همچون مشارکت مدنی، هم‌بستگی، اعتماد و همکاری می‌داند و نتیجه می‌گیرد که سرمایه اجتماعی می‌تواند اختلاف مناطق را از نظر توسعه اقتصادی توضیح داده و تبیین کند (پاتنام ۱۳۸۰). «ولکاک و نارایان پژوهش در سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی را در چهار دیدگاه اجتماع‌گرا، شبکه‌ای، نهادی و هم‌افزایی مقوله‌بندی نموده‌اند» (تاجبخش ۱۳۸۴، ۵۲۵).

پاتریک فرانکوویس در سال ۲۰۰۲، در کتاب خود با عنوان *سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی* تلاش می‌کند تا این ارتباط بین سرمایه اجتماعی و توسعه را تشریح کند. از نظر وی توسعه اقتصادی که به‌واسطه سرمایه اجتماعی اتفاق می‌افتد، نوعی تولید ابداعانه و خلاقانه است که او از آن به‌عنوان تولید مدرن یاد می‌کند.

ساباتینی (۲۰۰۷) با انجام تحقیقات مختلف این ادعای پاتنام مبنی بر تأثیر مثبت سرمایه اجتماعی بر فرایند توسعه اقتصادی را بررسی کرده و بر این باور است که کیفیت توسعه به‌طور معنی‌دار و مثبتی با سرمایه اجتماعی هم‌بستگی دارد و می‌گوید فراوانی سرمایه اجتماعی به‌طور درخور ملاحظه‌ای باعث کاهش هزینه‌های دادوستد و افزایش کارایی و کارآوری از طریق ارتقاء سطح اعتماد و همکاری و هماهنگی در هر سطح می‌شود. در مقابل، فقدان سرمایه اجتماعی باعث ایجاد تعارضات و عدم کارایی می‌شود (ساباتینی ۲۰۰۷).

«از بین مطالعات داخلی مرتبط می‌توان به کارهای تشکر و معینی (۱۳۸۶) درباره سرمایه اجتماعی و توسعه، سوری (۱۳۸۴) با عنوان «سرمایه اجتماعی و عملکرد اقتصادی»، دهقانی (۱۳۷۸) تحت عنوان «سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی»، سلیمانی (۱۳۸۷) در خصوص نقش

1. Connection
2. Family
3. Friends
4. Firms

سرمایه اجتماعی در توسعه اقتصادی، عسگری و توحیدی‌نیا (۱۳۸۶) در زمینه تأثیر سرمایه اجتماعی بر رشد و توسعه اقتصادی، توسلی و بی‌نیاز (۱۳۸۱) با عنوان «رویکردی به ارزیابی سرمایه اجتماعی در اقتصاد ایران»، علمی و همکاران (۱۳۸۴) سرمایه اجتماعی و چگونگی تأثیر آن بر اقتصاد و منظور و یادی‌پور (۱۳۸۷) در خصوص سرمایه اجتماعی عامل توسعه اجتماعی و اقتصادی اشاره کرد. همچنین در حوزه مطالعات خارجی، می‌توان از کارهای وودهاوس (۲۰۰۶) با عنوان «سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی در استرالیا منطقه‌ای»، گویسو و همکاران (۲۰۰۱) با عنوان «نقش سرمایه اجتماعی در توسعه مالی»، جانسون و تمپل (۱۹۹۸) ظرفیت اجتماعی و رشد اقتصادی، ساباتینی (۲۰۰۵) نقش سرمایه اجتماعی در توسعه اقتصادی، آنن (۲۰۰۵) برگشت‌های اقتصادی به سرمایه اجتماعی در بخش غیررسمی شهری کشورهای درحال توسعه، کریستوفور (۲۰۰۳) «سرمایه اجتماعی و رشد اقتصادی؛ مطالعه موردی یونان»، هلیول و پوتنام (۱۹۹۶)، رشد اقتصادی و سرمایه اجتماعی در ایتالیا، دبرتین (۲۰۰۷) تأثیر سرمایه اجتماعی بر توسعه اقتصادی و خوشبختی در نواحی روستایی نام برد» (نقدی و همکاران ۱۳۸۹، ۱۸۲).

چارچوب نظری

از آنجایی که سرمایه اجتماعی ماهیت فرارشته‌ای دارد، توجه یک‌بعدی به آن ما را دچار تقلیل‌گرایی^۱ خواهد کرد. از این رو در سال‌های اخیر شاهد ظهور پارادایم‌ها و رویکردهای تلفیقی و ترکیبی هستیم؛ چراکه قابلیت‌های بالایی در فهم و تحلیل پدیده‌ها دارند و بهترین روند در تحلیل مبانی نظری سرمایه اجتماعی هستند که از نقص به کمال و از تقلیل‌گرایی به تلفیق‌گرایی است.

در چارچوب نظری این پژوهش، رویکرد تلفیقی، شامل نظریه فرهنگ‌گرایانه توسعه از ماکس وبر، رویکرد اقتصاد نهادگرا مشتمل بر نظریه‌های داگلاس نورث و اولیور ویلیامسون و رویکرد نهادگرایی اجتماعی مشتمل بر نظریه‌های رابرت پاتنام و نان لین را به کار برده‌ایم؛ چراکه معتقدیم دورنمای سرمایه اجتماعی جمع بین این‌هاست.

^۱. Reductionism

نظریه فرهنگ‌گرایی ماکس وبر

نظریه ماکس وبر مصداق تأکیدی است که جامعه‌شناسان از دیرباز بر نقش فرهنگ در روان‌سازی تعاملات اقتصادی دارند. جامعه‌شناسی وبر از تبیین‌هایی پرهیز داشت که به سرشت انسان، روان‌شناسی فردی، اقلیم یا جغرافیا متوسل می‌شدند. «به‌واقع، وبر معتقد است که فرهنگ در تحول جامعه جدید نقطه آغاز است و متغیرهای فرهنگی چون تلقی جدید از کار به علم و سرمایه‌داری بر ارزش‌های دینی تأثیر گذاشته و باعث اصلاح دینی شده و این زمینه‌ساز سرمایه‌داری گردیده است» (آزاد ارمکی ۱۳۸۶، ۷۳). «وی رابطه بین ارزش‌ها و توسعه را تبیین کرده و از تأثیر فرهنگ و عناصر فرهنگی در شروع و تداوم توسعه سخن گفته است؛ از این‌رو فرانکوویس در کتاب *سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی*، اصول اخلاق پروتستانی که وبر بدان پرداخته را نظریه فرهنگ‌گرایانه توسعه می‌داند» (فرانکوویس ۱۳۸۶، ۳۶).

«از آنجایی که طرح شدن سرمایه اجتماعی مصداق بازگشت به دغدغه‌های جامعه‌شناسی کلاسیک است، طرح نظریه سنتی وبر اهمیت دارد. از سوی دیگر، تأثیری که نهادگرایان اقتصادی، همچون داگلاس نورث از مکتب تاریخی آلمان و ماکس وبر پذیرفته‌اند، ضرورت رجعت به وبر را دوچندان می‌کند. همچنان‌که نورث می‌گوید کتاب *اخلاق پروتستان و روح سرمایه‌داری* وبر جزو نخستین مطالعاتی است که به بررسی تأثیر باورها و ارزش‌ها بر عملکرد اقتصادی پرداخته است» (نورث ۲۰۰۵، ۵۷).

«وبر خود کتاب *اخلاق پروتستانی و روحیه سرمایه‌داری* را تلاش در جهت فهم حالتی که در آن ایده‌ها مبدل به عوامل مؤثر در تاریخ می‌شوند، معرفی کرده است. وی این تلاش را دقیقاً در تقابل با نظریه جبر تاریخی می‌داند. به‌نظر او نمی‌توان پروتستانتیزم را نتیجه اجتناب‌ناپذیر تحولات اقتصادی دانست؛ بلکه شرایط تاریخی بی‌شماری که قابل تقلیل به هیچ قانون اقتصادی نیستند، در این فرایند تاریخی مؤثر بوده‌اند» (وبر ۱۳۸۴، ۱۷).

سیدمن نیز یادآور می‌شود که وبر محیط فرهنگی را در جوامع اروپایی یافت که به ظهور سرمایه‌داری مدرن کمک کرد. «این فرهنگ که برای انضباط، سختکوشی، صرفه‌جویی، به تعویق‌انداختن کامجویی، گردآوری ثروت بدون مصرف تجملی و مباحثات به توفیق اقتصادی اهمیت قائل بود» (سیدمن ۱۳۸۶، ۷۴). «وی در این بین عناصری چون عقلانیت و اقتدار و انواع کنش را مورد بحث قرار داده است» (غفاری و ابراهیمی ۱۳۸۴، ۷۹). می‌توان اذعان کرد که

اصول اخلاق پروتستانی و سایر متغیرهای فرهنگی زمینه‌ساز سرمایه‌داری که مدنظر وبر بوده، نظریه وی را به نظریه فرهنگ‌گرایانه توسعه مشهور کرده است.

وبر جامعه‌شناس به اقتصاد هم توجه داشت. وی به تعبیر فروند یک اقتصاددان حرفه‌ای بوده است (فروند ۱۳۶۲، ۱۷۳). «سوئدبرگ نیز در مقاله‌ای با عنوان «وبر به مثابه یک اقتصاددان و جامعه‌شناس» به این مسئله اشاره می‌کند که وبر در مقطعی از زندگی‌اش اقتصاد تدریس می‌کرده است» (Swed berg, 1999, 159).

بنابراین ماکس وبر که از پیروان مکتب تاریخی آلمان است، در پدیدآمدن توجه به ارزش‌ها و نهادها در اقتصاد تأثیر داشته و مؤثر بر رویکرد اقتصاد نهادگراست.

رویکرد اقتصاد نهادگرا: نهادگرایان جدید نیز همانند فرهنگ‌گرایان مفاهیم گروه و شبکه‌های اجتماعی، اعتماد و ارزش‌ها را به کار می‌برند و در واقع، بحث سرمایه اجتماعی همان بحث نهادها و فرهنگ است که اکنون مورد توجه اقتصاددانان قرار گرفته است. «اقتصاددانان نگاه مثبتی به سرمایه اجتماعی دارند و آن را ابزاری برای فهم پاسخ به نارسایی‌های اقتصادی و تصحیح آن‌ها می‌دانند. این نگرش بازتاب فقدان مفاهیمی در اقتصاد است که در نظریه اجتماعی مفاهیم استاندارد به‌شمار می‌روند» (فاین ۱۳۸۵، ۲۲۰). این جملات بیانگر اهمیت نهادها در اقتصاد و تأکید اصلی نهادگرایی است.

«نهادگرایان نظریه متعارف و مسلط اقتصادی را به دلیل غفلت محض از ساخت‌های اجتماعی و سیاسی و تقلیل‌گرایی بیش‌ازاندازه مورد نقد قرار می‌دهند و به نقش نیت‌ها، انگیزه‌ها، باورها و نگرش‌های ایدئولوژیک افراد در رفتار اقتصادی آن‌ها اهمیت می‌دهند و نقش مؤسسات و نهادها را در زندگی اقتصادی مورد تأکید قرار می‌دهند» (تفضلی ۱۳۷۵، ۳۴۲). نهادگرایان منتقد اقتصاد کلاسیک هستند، درحالی‌که اقتصاد نئوکلاسیک همه‌چیز را در نظام بازار خلاصه می‌کند. «اقتصاد نهادی معتقد است که نظام بازار نیز خود صرفاً یک نهاد در کنار بسیاری از نهادهای دیگر است که با آن‌ها مناسبات متقابل دارند و نقطه اصلی تمرکز و توجه را از رابطه بین انسان و کالا به رابطه بین انسان و انسان تغییر می‌دهد و به بررسی رفتار اقتصادی در فضای فرهنگی رو می‌آورند» (متوسلی ۱۳۸۴، ۳۶۷).

«مکتبی تاریخی که وبر جزء آن بوده است، یک زمینه و بستر جدی شکل‌گیری اندیشه نهادگرایی بود و نقش مهمی در شکل‌گیری اقتصاد نهادی داشته است که بدان می‌پردازیم. طبق

افکار مکتب تاریخی، اقتصاد بخشی از مطالعات جامعه در حال تکامل است. در نتیجه، اندیشه‌ها و نظریه‌ها و سازمان‌های اقتصادی به زمان یا مکان‌های معینی مربوط است و انسان علاوه بر نفع شخصی، تحت انگیزه‌های اجتماعی و فرهنگی نیز است. در ضمن، پیروان مکتب تاریخی کاربرد روش قیاسی مربوط به پارادایم حاکم را قبول نداشته، بررسی خود را با استقرا از شواهد تاریخی به پیش می‌برند؛ بنابراین اقتصاددانان تاریخی از سویی به مطالعه اقتصاد از نظر تاریخی اهمیت می‌دادند و از سوی دیگر، معتقد بودند که پدیده‌های اقتصادی و اجتماعی را نمی‌توان از یکدیگر جدا کرد. نهادگرایان نیز در موارد قابل توجهی از عقاید فوق با مکتب تاریخی مشترک هستند» (دادگر ۱۳۸۳، ۴۳۸).

در این مکتب، سرمایه اجتماعی یک عامل کاهش‌دهنده هزینه‌های مبادلاتی در فعالیت‌های اقتصادی و همچنین عاملی است که منجر به تغییرات انگیزشی به نفع فعالیت‌های اقتصادی می‌شود و واکنش‌های متفاوت کنشگران اقتصادی را بازتابی از شرایط نهادی حاکم بر جامعه می‌داند.

از این رو فاسفلد در مقاله مانیفستی برای اقتصاد نهادگرایان بیان می‌کند که «اقتصاد نهادگرا بخشی از یک جنبش سیاسی و اجتماعی بود که به دنبال فراهم آوردن یک سیمای انسان‌گرایانه برای نظام کاملاً آزاد اقتصادی بوده و به این جنبش‌ها کمک شایانی کرد» (Fusfeld 2001, 259). داگلاس نورث و اولیور ویلیامسون به دنبال الحاق نظریه نهادها به علم اقتصادند.

نورث می‌گوید: «نهادها و ساختار انگیزشی که حاصل نهادهای جامعه هستند، عامل اصلی توسعه یا عدم توسعه کشورهاست» (North 2000, 25). وی طی پنجاه سال در مقالات گوناگونی به بررسی تاریخ اقتصادی و عملکرد اقتصادی و تأثیر نهادها بر عملکرد اقتصادی اشاره و نظریه اقتصاد نهادی را ارائه کرد. درباره نحوه ایجاد نهادها وی می‌گوید: «ذهن، مدل‌های ذهنی مختلفی را برای توصیف محیط پیرامونی و حل مشکلات پیشنهاد می‌کند. هنگامی که پاسخ‌های محیطی مدل‌های ذهنی یکسانی را در بیشتر اوقات تأیید می‌کند تا اندازه‌ای تثبیت می‌شود. نورث این مدل ذهنی نسبتاً تبلور یافته را باور و به هم پیوستگی باورها را سیستم باورها می‌نامد. به نظر وی رابطه نزدیکی میان مدل‌های ذهنی و سیستم باورها و نهادها وجود دارد. نهادها از سیستم باورها استخراج می‌شوند» (North 2000, 49).

نورث در کتاب *ظهور جهان غرب* که به بررسی تاریخی اقتصاد نهادی می‌پردازد، بیان می‌دارد که نهادها شرایط فعالیت اقتصادی در جامعه را تعیین می‌کنند و از تصمیمات بهینه انسان‌ها شناخت می‌گیرند و به اصل کارآیی نهادی توجه می‌کند. در این شرایط، افراد آماده سرمایه‌گذاری و افزایش کارایی و اثربخشی فعالیت‌های اقتصادی می‌شوند؛ پس سرمایه اجتماعی نوعی کالای میانجی برای تولید است؛ از این رو افراد به‌طور منطقی برای به حداکثر رساندن بهره‌وری در سرمایه اجتماعی سرمایه‌گذاری می‌کنند. بنابراین منبعی برای به حداکثر رساندن بهره‌وری است.

مهم‌ترین نکته مشترک میان دیدگاه‌های نورث و وبر همان است که خود نورث هم به آن اشاره کرده و آن تلاش وبر برای ایجاد ارتباط میان ارزش‌ها و باورها با عملکرد اقتصادی است. نورث نیز می‌کوشد نقش باورها را در شکل‌گیری نهادها روشن کند و از این طریق، تأثیر آن‌ها بر عملکرد اقتصادی را توضیح دهد. در چارچوب نظری این پژوهش از دیدگاه‌های نورث و وبر بهره‌جسته‌ایم، زیرا رابطه ارزش‌ها و نهادها و توسعه را تبیین می‌کنند.

نظریه بعدی، نظریه اقتصاد هزینه معامله و یلیامسون است که بر کاهش هزینه‌ها در معاملات تأکید دارد و از کارکردهای اقتصادی سرمایه اجتماعی نیز است. این نظریه در چارچوب نظری در بخش متغیرهای وابسته مورد استفاده قرار گرفته است. از آنجایی که نهادگرایان اقتصادی سرمایه اجتماعی را نوعی کالای میانجی برای تولید می‌دانند و اینکه افراد به‌طور منطقی برای به حداکثر رساندن بهره‌وری در سرمایه اجتماعی سرمایه‌گذاری می‌کنند؛ لذا یک منبع برای به حداکثر رساندن بهره‌وری است. در نتیجه برای اقتصاددانان دگراندیش که نظریه متعارف اقتصادی را به دلیل غفلت محض از ساخت‌های اجتماعی و سیاسی و تقلیل‌گرایی بیش از اندازه مورد نقد قرار می‌دهند سرمایه اجتماعی مفهومی است با ظرفیت نظری قابل توجه که اجازه می‌دهد با استفاده از آن صورت‌بندی مناسب‌تری از علل تحولات و توسعه اقتصادی ارائه شود.

نظریه رابرت پاتنام

«رویکرد پاتنام به سرمایه اجتماعی را رویکرد معیار یا غالب می‌دانند؛ چراکه در آن، تاریخ، فرهنگ، نهادها و افراد با هم می‌پیوندند تا یک اثرگذاری مشترک را به وجود آورده و سرمایه اجتماعی را از منظر فرهنگ و سیر تاریخی تبیین کند» (شجاعی‌باغینی، ۱۳۸۷، ۳۳۳).

وی مفهوم سرمایه اجتماعی را فراتر از سطح فردی به کار می‌گیرد و آن را وارد حوزه عمومی می‌کند. وی همچنین به چگونگی کارکرد سرمایه اجتماعی در سطح منطقه‌ای و ملی و نوع تأثیرات سرمایه اجتماعی بر نهادهای دموکراتیک و در نهایت، توسعه اقتصادی علاقه‌مند است. به همین منظور، در دو مطالعه میان ایالت‌های مختلف در امریکا در کتاب *بولینگ یک‌نفره*^۱ و همچنین حکومت‌های منطقه‌ای تازه تأسیس ایتالیا در شمال و جنوب در کتاب *سنت‌های مدنی و دموکراسی*^۲، تأثیر سرمایه اجتماعی در تقویت جامعه مدنی و کارآمدی دموکراسی را از سویی و رشد و توسعه اقتصادی را از سوی دیگر مورد بررسی قرار داده است. وی در تحقیقی که در ایتالیا از سال ۱۹۷۰ تا ۱۹۹۰ به مدت بیست سال با استفاده از روش تطبیقی تاریخ انجام داده است، متوجه می‌شود مناطق شمالی از مناطق جنوبی پیشرفته‌ترند.

وی به شاخص‌هایی همچون مشارکت مدنی، برابری سیاسی، هم‌پستگی، اعتماد و ساختارهای اجتماعی همکاری اشاره می‌کند و نتیجه می‌گیرد که سرمایه اجتماعی می‌تواند اختلاف مناطق را از نظر توسعه اقتصادی توضیح داده و روشن کند. «او ثابت کرد که همان مناطقی که بهترین عملکرد نهادی را داشته‌اند، دقیقاً همان مناطقی‌اند که بیشترین مدنیت را داشته‌اند و آن مناطقی که بدترین عملکرد نهادی را داشته‌اند، جزو غیرمدنی‌ترین مناطق هستند» (پاتنام ۱۳۸۰).^۳

رابرت پاتنام، دیدگاه‌های انتخاب تاریخی و عقلانی را به هم پیوند می‌دهد؛ به گونه‌ای که می‌توان درک ما از زندگی عمومی و عملکرد نهایی در بسیاری از کشورها را بهبود بخشید و سرمایه اجتماعی را کلید دموکراسی می‌داند. به نظر پاتنام، اعتماد اجتماعی مهم‌ترین مؤلفه سرمایه اجتماعی است.

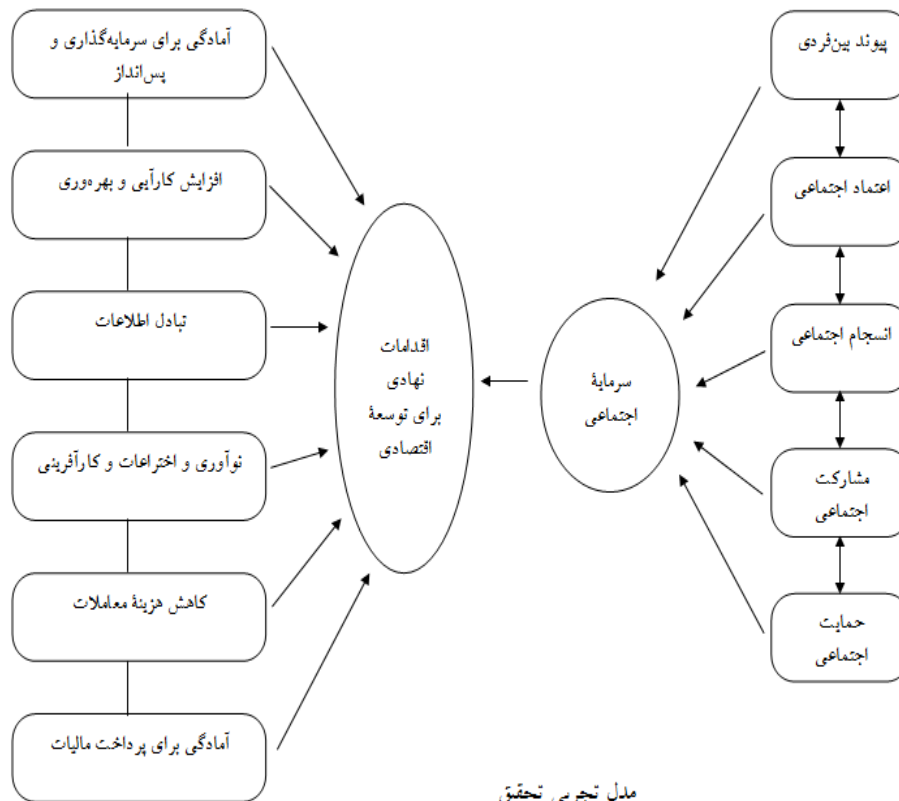
نظریه رابرت پاتنام که به رویکرد معیار و غالب در سرمایه اجتماعی معروف است، به تأثیر سرمایه اجتماعی بر عملکرد نهادهای دموکراتیک و اقتصادی تأکید دارد و مؤلفه‌هایش همچون اعتماد و هنجارها و مشارکت هستند، در هر دو بخش متغیرهای مستقل و وابسته تحقیق سهم دارند.

^۱. Civic traditions and Democracy

^۲. Bowling alone

^۳. Putnam 2000

نظریه نان لین آخرین نظریه‌ای است که مورد استفاده قرار گرفته است. لین با طرح نظریه منابع اجتماعی معتقد است افراد گوناگون بسته به گستره و تنوع روابط اجتماعی‌شان از سرمایه اجتماعی متفاوتی برخوردارند. وی حمایت اجتماعی را از دو جنبه متمایز جایگاه‌های ساختاری حمایت و کارکردهای حمایتی در نظر می‌گیرد. «جنبه اولی منابع حمایتی است و جنبه دوم به‌عنوان کارکردهای حمایتی در نظر گرفته می‌شود و حمایت‌های ابزاری و عاطفی به‌عنوان ابعاد کارکردی حمایت اجتماعی تلقی می‌شود» (Lin 2001, 27). در مدل تحقیق ما سهم نظریه لین در مفهوم حمایت اجتماعی است و از این مفهوم در آنجا سود برده‌ایم. در ادامه، مدلی ترکیبی ترسیم می‌شود که از ادغام مفاهیم عمده نظریه‌های مذکور در چارچوب نظری تحقیق حاضر به‌دست آمده است.

مدل تجربی تحقیق

فرضیه‌های تحقیق

فرضیه اول: به نظر می‌رسد بین میزان سرمایه اجتماعی و اقدامات نهادی برای توسعه اقتصادی در شهر بیرجند رابطه وجود دارد.

فرضیه دوم: به نظر می‌رسد بین میزان مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی و اقدامات نهادی برای توسعه اقتصادی در شهر بیرجند رابطه وجود دارد.

فرضیه سوم: بین اعتماد و پیوند فردی و مؤلفه‌های اقدامات نهادی برای توسعه اقتصادی رابطه وجود دارد.

فرضیه چهارم: بین اعتماد اجتماعی و مؤلفه‌های اقدامات نهادی برای توسعه اقتصادی رابطه وجود دارد.

فرضیه پنجم: بین انسجام اجتماعی و مؤلفه‌های اقدامات نهادی برای توسعه اقتصادی رابطه وجود دارد.

فرضیه ششم: بین مشارکت اجتماعی و مؤلفه‌های اقدامات نهادی برای توسعه اقتصادی رابطه وجود دارد.

فرضیه هفتم: بین حمایت اجتماعی و مؤلفه‌های اقدامات نهادی برای توسعه اقتصادی رابطه وجود دارد.

روش و تکنیک تحقیق

روش تحقیق این پژوهش پیمایشی است. در این روش، از ابزار پرسش‌نامه استفاده شده، سپس داده‌های جمع‌آوری شده در نرم‌افزار SPSS مورد پردازش قرار گرفتند و چگونگی توزیع و روابط بین متغیرها در دو بخش توصیفی و استنباطی مورد تحلیل و آزمون قرار گرفته است. لازم به یادآوری است که پاسخ هر یک از سؤالات پرسش‌نامه به صورت گزینه‌های خیلی کم، کم، تاحدی، زیاد، خیلی زیاد است که به این صورت پاسخ‌های هر سؤال را در طیف لیکرت قرار داده‌ایم.

جمعیت آماری و حجم نمونه و شیوه نمونه‌گیری

جامعه آماری این تحقیق را تمام شهروندان بین ۱۵ تا ۶۴ ساله، یعنی جمعیت فعال شهر بیرجند تشکیل می‌دهند که طبق سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ بالغ بر ۱۱۲ هزار نفرند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰). حجم نمونه براساس فرمول کوکران محاسبه و در نهایت، چهارصد پرسش‌نامه اجرا شده است.

شیوه نمونه‌گیری این تحقیق «خوشه‌ای چندمرحله‌ای» است که براساس آن، منطقه، محله، خیابان، کوچه و خانه انتخاب شده و سرانجام، به کمک جدول اعداد تصادفی با یک نفر از افراد خانوار که در سن بین ۱۵ تا ۶۴ سال قرار دارد، مصاحبه شده است که جمعیت فعال شهر را تشکیل می‌دهند. زمان و مکان این تحقیق ماه‌ها و فصل‌های متمادی تابستان و پاییز و زمستان سال ۱۳۹۰ در شهر بیرجند، مرکز استان خراسان جنوبی، بوده است.

تعاریف نظری و عملیاتی متغیرها

تعریف متغیر مستقل: در این تحقیق، سرمایه اجتماعی متغیر مستقل است.

تعریف سرمایه اجتماعی: «آن نوع شبکه‌ای از روابط و پیوندهای مبتنی بر اعتماد اجتماعی بین فردی و بین گروهی و تعاملات افراد با نهادها و سازمان‌ها و گروه‌های اجتماعی است که قرین هم‌بستگی و انسجام اجتماعی و برخورداری افراد و گروه‌ها از حمایت و انرژی لازم برای تسهیل کنش‌ها در جهت تحقق اهداف فردی و جمعی است» (عبداللهی، ۱۳۸۶، ۳۱). از تعریف فوق چند مؤلفه بودن سرمایه اجتماعی برداشت می‌شود که شامل پیوند بین فردی، اعتماد اجتماعی، انسجام، مشارکت و حمایت اجتماعی است.

تعریف متغیر وابسته: متغیر وابسته این تحقیق یکسری اقدامات نهادی برای توسعه اقتصادی است، از جمله آمادگی برای سرمایه‌گذاری، افزایش کارایی و بهره‌وری، تبادل اطلاعات، افزایش نوآوری و ابداعات، کاهش هزینه معاملات و آمادگی برای پرداخت مالیات و بیمه.

یافته‌های تحقیق

در جدول زیر ویژگی‌های فردی پاسخ‌گویان، نظیر جنسیت و وضعیت تأهل و سن بیان شده است.

جدول توزیع فراوانی پاسخ‌گویان برحسب جنسیت و وضعیت تأهل و سن

درصد تراکمی	درصد	فراوانی	موارد	
۶۹	۶۹	۲۶۸	مرد	جنسیت
۱۰۰	۳۱	۱۲۳	زن	
-	۱۰۰	۳۹۱	جمع	
۲۱	۲۱	۸۱	مجرد	وضعیت تأهل
۹۷	۷۶	۲۸۸	متأهل	
۹۹	۲	۹	بیوه	
۱۰۰	۱	۳	مطلقه	
-	۱۰۰	۳۸۱	جمع	
۶	۶	۲۴	سال ۱۹ تا ۱۵ سال	سن
۱۵	۹	۳۴	سال ۲۰ تا ۲۴ سال	
۲۳	۸	۳۳	سال ۲۵ تا ۲۹ سال	
۳۴	۱۱	۴۳	سال ۳۰ تا ۳۴ سال	
۵۱	۱۷	۶۷	سال ۳۵ تا ۳۹ سال	
۶۱	۱۰	۴۰	سال ۴۰ تا ۴۴ سال	
۷۶	۱۵	۵۸	سال ۴۵ تا ۴۹ سال	
۸۷	۱۱	۴۴	سال ۵۰ تا ۵۴ سال	
۹۳	۶	۲۵	سال ۵۵ تا ۵۹ سال	
۹۹	۶	۲۲	سال ۶۰ تا ۶۴ سال	
۱۰۰	۱	۲	سال ۶۵ تا ۶۹ سال	
-	۱۰۰	۳۹۲	جمع	

سرمایه اجتماعی در شهر بیرجند

نتایج مربوط به میزان سرمایه اجتماعی افراد در شهر بیرجند از پنج مؤلفه اعتماد فردی، اعتماد اجتماعی، انسجام، مشارکت و حمایت اجتماعی تشکیل شده و میانگین سرمایه اجتماعی برابر ۷۱ درصد است که بالاتر از میانگین فرضی ۶۰ درصد (۳ در مقیاس لیکرت) است. توزیع فراوانی در جدول ۱ بیان شده است.

جدول ۱. توزیع فراوانی و میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در بیرجند

مؤلفه‌ها	خیلی زیاد	زیاد	تاحدی	کم	خیلی کم	میانگین
اعتماد فردی	۱۲	۱۷۰	۲۱۵	۳	۰	۶۹/۴
اعتماد اجتماعی	۰	۲۴۷	۱۵۱	۲	۰	۷۲/۲
انسجام اجتماعی	۱۹	۳۲۰	۵۹	۲	۰	۷۷/۸
مشارکت اجتماعی	۴۹	۲۷۰	۷۷	۳	۱	۷۸
حمایت اجتماعی	۶	۱۱۲	۲۴۶	۳۵	۱	۶۴/۴

اقدامات نهادی برای توسعه اقتصادی در بیرجند

نتایج مربوط به اقدامات نهادی برای توسعه از شش مؤلفه آمادگی برای سرمایه‌گذاری، تبادل اطلاعات، افزایش کارایی، نوآوری و ابداعات، کاهش هزینه معاملات، آمادگی برای پرداخت مالیات و بیمه‌گذاری تشکیل شده است. میانگین اقدامات نهادی برای توسعه برابر ۷۹/۲ است و بالاتر از میانگین فرضی ۶۰ درصد (۳ در مقیاس لیکرت) است. توزیع فراوانی هر یک از زیرمؤلفه‌های مربوط به مؤلفه‌های اقدامات نهادی برای توسعه در جدول ۲ بیان شده است.

جدول ۲. توزیع فراوانی و میانگین مؤلفه‌های اقدامات نهادی برای توسعه اقتصادی در بیرجند

مؤلفه‌های اقدامات نهادی برای توسعه	خیلی زیاد	زیاد	تاحدی	کم	خیلی کم	میانگین
آمادگی برای سرمایه‌گذاری	۴۷	۳۱۵	۳۷	۱	۰	۸۰/۴
تبادل اطلاعات	۲۰۹	۱۵۳	۳۵	۲	۰	۸۸/۶
افزایش کارایی	۲۵۹	۱۱۸	۱۹	۲	۰	۹۱/۸
نوآوری و ابداعات	۶۴	۲۲۳	۱۰۶	۴	۱	۷۷/۴
کاهش هزینه معاملات	۵۲	۳۲۰	۲۲	۴	۰	۸۱/۱
آمادگی برای پرداخت مالیات و بیمه‌گذاری	۲۷	۳۰۸	۵۷	۶	۱	۷۷/۶

آزمون فرضیه‌های تحقیق

فرضیه اول: به نظر می‌رسد بین میزان سرمایه اجتماعی و اقدامات نهادی برای توسعه اقتصادی در شهر بیرجند رابطه وجود دارد.

جدول ۳ نتیجه ضریب هم‌بستگی پیرسن برای بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و اقدامات نهادی را نشان می‌دهد. همان‌طور که در این جدول مشاهده می‌شود، p-value کمتر از ۰/۰۵ است؛ پس می‌توان نتیجه گرفت که بین سرمایه اجتماعی و اقدامات نهادی رابطه وجود دارد و ضریب هم‌بستگی فوق شدت رابطه را نشان می‌دهد و فرضیه فوق تأیید می‌شود.

جدول ۳. ضریب هم‌بستگی پیرسن برای بررسی رابطه بین اقدامات نهادی و سرمایه اجتماعی

متغیر مستقل	متغیر وابسته	ضریب هم‌بستگی	p-value
سرمایه اجتماعی	اقدامات نهادی	۰/۴۶	۰/۰۰۰

فرضیه دوم: به نظر می‌رسد بین میزان مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی و اقدامات نهادی برای توسعه اقتصادی در شهر بیرجند رابطه وجود دارد.

جدول ۴ نتیجه ضریب هم‌بستگی پیرسن برای بررسی رابطه بین اقدامات نهادی و مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی را نشان می‌دهد. همان‌طور که در این جدول مشاهده می‌شود، در همه موارد مورد بررسی p-value کمتر از ۰/۰۵ است؛ پس می‌توان نتیجه گرفت که بین اقدامات نهادی و مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی رابطه وجود دارد و فرضیه فوق تأیید می‌شود. باتوجه به میزان ضریب هم‌بستگی به دست آمده از میان مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، مشارکت اجتماعی و اقدامات نهادی دارای هم‌بستگی بیشتری هستند و کمترین هم‌بستگی مربوط به رابطه بین اقدامات نهادی و اعتماد فردی است.

جدول ۴. ضریب هم‌بستگی پیرسن برای بررسی رابطه بین اقدامات نهادی و مؤلفه‌های سرمایه

اجتماعی

متغیر مستقل	متغیر وابسته	ضریب هم‌بستگی	p-value
اعتماد فردی	اقدامات نهادی	۰/۱۰۸	۰/۰۳۱
اعتماد اجتماعی	اقدامات نهادی	۰/۳۷۴	۰/۰۰۰
انسجام اجتماعی	اقدامات نهادی	۰/۳۸۵	۰/۰۰۰
مشارکت اجتماعی	اقدامات نهادی	۰/۴۳۴	۰/۰۰۰
حمایت اجتماعی	اقدامات نهادی	۰/۳۳۰	۰/۰۰۰

فرضیه سوم: بین اعتماد و پیوند فردی و مؤلفه‌های اقدامات نهادی برای توسعه اقتصادی رابطه وجود دارد.

جدول ۵ نتیجه ضریب هم‌بستگی پیرسن برای بررسی رابطه بین اعتماد و پیوند فردی و مؤلفه‌های اقدامات نهادی را نشان می‌دهد. همان‌طور که در این جدول مشاهده می‌شود، در بررسی رابطه بین اعتماد و پیوند فردی با مؤلفه‌های آمادگی برای سرمایه‌گذاری، میزان کارایی، نوآوری و ابداعات p-value کمتر از ۰/۰۵ است؛ پس می‌توان نتیجه گرفت که بین اعتماد و پیوند فردی و مؤلفه‌های مذکور رابطه وجود دارد؛ ولی بین اعتماد، پیوند فردی، تبادل اطلاعات، کاهش هزینه معاملات و آمادگی برای پرداخت مالیات رابطه وجود ندارد؛ بنابراین فرضیه فوق تأیید نمی‌شود.

جدول ۵. ضریب هم‌بستگی پیرسن برای بررسی رابطه بین اعتماد و پیوند فردی و مؤلفه‌های

اقدامات نهادی

متغیر مستقل	متغیر وابسته	ضریب هم‌بستگی	p-value
اعتماد و پیوند فردی	آمادگی برای سرمایه‌گذاری	۰/۲۲۹	۰/۰۰۰
اعتماد و پیوند فردی	تبادل اطلاعات	۰/۰۴۳	۰/۳۸۹
اعتماد و پیوند فردی	میزان کارایی	۰/۱۳۴	۰/۰۰۷
اعتماد و پیوند فردی	نوآوری و ابداعات	۰/۱۳۱	۰/۰۰۹
اعتماد و پیوند فردی	کاهش هزینه معاملات	۰/۰۰۵	۰/۹۲۸
اعتماد و پیوند فردی	آمادگی برای پرداخت مالیات و بیمه‌گذاری	۰/۰۰۸	۰/۸۶۸

فرضیه چهارم: بین اعتماد اجتماعی و مؤلفه‌های اقدامات نهادی برای توسعه اقتصادی رابطه وجود دارد.

جدول ۶ نتیجه ضریب هم‌بستگی پیرسن برای بررسی رابطه بین اعتماد اجتماعی و مؤلفه‌های اقدامات نهادی را نشان می‌دهد. همان‌طور که در این جدول مشاهده می‌شود، در بررسی رابطه بین اعتماد اجتماعی با همه مؤلفه‌های اقدامات نهادی p-value کمتر از ۰/۰۵ است؛ پس می‌توان نتیجه گرفت که بین اعتماد اجتماعی و مؤلفه‌های اقدامات نهادی برای توسعه اقتصادی رابطه وجود دارد و فرضیه فوق تأیید می‌شود.

جدول ۶. ضریب هم‌بستگی پیرسن برای بررسی رابطه بین اعتماد اجتماعی و مؤلفه‌های اقدامات

نهادی

متغیر مستقل	متغیر وابسته	ضریب هم‌بستگی	p-value
اعتماد اجتماعی	آمدگی برای سرمایه‌گذاری	۰/۴۰۰	۰/۰۰۰
اعتماد اجتماعی	تبادل اطلاعات	۰/۱۱۰	۰/۰۲۸
اعتماد اجتماعی	میزان کارایی	۰/۱۵۰	۰/۰۰۳
اعتماد اجتماعی	نوآوری و ابداعات	۰/۳۰۴	۰/۰۰۰
اعتماد اجتماعی	کاهش هزینه معاملات	۰/۱۲۲	۰/۰۱۴
اعتماد اجتماعی	آمدگی برای پرداخت مالیات و بیمه‌گذاری	۰/۲۴۴	۰/۰۰۰

فرضیه پنجم: بین انسجام اجتماعی و مؤلفه‌های اقدامات نهادی برای توسعه اقتصادی رابطه وجود دارد.

جدول ۷ نتیجه ضریب هم‌بستگی پیرسن برای بررسی رابطه بین انسجام اجتماعی و مؤلفه‌های اقدامات نهادی را نشان می‌دهد. همان‌طور که در این جدول مشاهده می‌شود، در بررسی رابطه بین انسجام اجتماعی با مؤلفه‌های اقدامات نهادی به‌جز مؤلفه تبادل اطلاعات در سایر موارد p-value کمتر از ۰/۰۵ است؛ پس می‌توان نتیجه گرفت که بین انسجام اجتماعی و آمدگی برای سرمایه‌گذاری، میزان کارایی، نوآوری و ابداعات، کاهش هزینه معاملات، آمدگی برای پرداخت مالیات و بیمه‌گذاری رابطه وجود دارد و فرضیه فوق رد می‌شود.

جدول ۷. ضریب هم‌بستگی پیرسن برای بررسی رابطه بین انسجام اجتماعی و مؤلفه‌های اقدامات

نهادی

متغیر مستقل	متغیر وابسته	ضریب هم‌بستگی	p-value
انسجام اجتماعی	آمدگی برای سرمایه‌گذاری	۰/۳۲۳	۰/۰۰۰
انسجام اجتماعی	تبادل اطلاعات	۰/۰۲۱	۰/۶۶۸
انسجام اجتماعی	میزان کارایی	۰/۱۸۲	۰/۰۰۰
انسجام اجتماعی	نوآوری و ابداعات	۰/۳۳۱	۰/۰۰۰
انسجام اجتماعی	کاهش هزینه معاملات	۰/۱۷۲	۰/۰۰۱
انسجام اجتماعی	آمدگی برای پرداخت مالیات و بیمه‌گذاری	۰/۳۴۵	۰/۰۰۰

فرضیه ششم: بین مشارکت اجتماعی و مؤلفه‌های اقدامات نهادی برای توسعه اقتصادی رابطه وجود دارد.

جدول ۸ نتیجه ضریب هم‌بستگی پیرسن برای بررسی رابطه بین مشارکت اجتماعی و مؤلفه‌های اقدامات نهادی را نشان می‌دهد. همان‌طور که در این جدول مشاهده می‌شود، در بررسی رابطه بین مشارکت اجتماعی با همه مؤلفه‌های اقدامات نهادی، p-value کمتر از ۰/۰۵ است، پس می‌توان نتیجه گرفت که بین مشارکت اجتماعی و مؤلفه‌های اقدامات نهادی برای توسعه اقتصادی رابطه وجود دارد و فرضیه فوق تأیید می‌شود.

جدول ۸. ضریب هم‌بستگی پیرسن برای بررسی رابطه بین مشارکت اجتماعی و مؤلفه‌های اقدامات نهادی

متغیر مستقل	متغیر وابسته	ضریب هم‌بستگی	p-value
مشارکت اجتماعی	آمادگی برای سرمایه‌گذاری	۰/۳۲۰	۰/۰۰۰
مشارکت اجتماعی	تبادل اطلاعات	۰/۲۱۲	۰/۰۰۰
مشارکت اجتماعی	میزان کارایی	۰/۲۰۹	۰/۰۰۰
مشارکت اجتماعی	نوآوری و ابداعات	۰/۳۰۴	۰/۰۰۰
مشارکت اجتماعی	کاهش هزینه معاملات	۰/۱۱۵	۰/۰۲۲
مشارکت اجتماعی	آمادگی برای پرداخت مالیات و بیمه‌گذاری	۰/۴۳۱	۰/۰۰۰

فرضیه هفتم: بین حمایت اجتماعی و مؤلفه‌های اقدامات نهادی برای توسعه اقتصادی رابطه وجود دارد.

جدول ۹ نتیجه ضریب هم‌بستگی پیرسن برای بررسی رابطه بین حمایت اجتماعی و مؤلفه‌های اقدامات نهادی را نشان می‌دهد. همان‌طور که در این جدول مشاهده می‌شود، در بررسی رابطه بین حمایت اجتماعی با مؤلفه‌های اقدامات نهادی، به جز مؤلفه تبادل اطلاعات در سایر موارد p-value کمتر از ۰/۰۵ است؛ پس می‌توان نتیجه گرفت که بین حمایت اجتماعی، آمادگی برای سرمایه‌گذاری، میزان کارایی، نوآوری و ابداعات، کاهش هزینه معاملات، آمادگی برای پرداخت مالیات و بیمه‌گذاری رابطه وجود دارد و فرضیه فوق رد می‌شود.

جدول ۹. ضریب هم‌بستگی پیرسن برای بررسی رابطه بین حمایت اجتماعی و مؤلفه‌های اقدامات نهادی

متغیر مستقل	متغیر وابسته	ضریب هم‌بستگی	p-value
حمایت اجتماعی	آمدگی برای سرمایه‌گذاری	۰/۳۰۰	۰/۰۰۰
حمایت اجتماعی	تبادل اطلاعات	۰/۰۷۰	۰/۱۶۵
حمایت اجتماعی	میزان کارایی	۰/۱۹۷	۰/۰۰۰
حمایت اجتماعی	نوآوری و ابداعات	۰/۳۱۹	۰/۰۰۰
حمایت اجتماعی	کاهش هزینه معاملات	۰/۱۴۸	۰/۰۰۳
حمایت اجتماعی	آمدگی برای پرداخت مالیات و بیمه‌گذاری	۰/۲۲۱	۰/۰۰۰

آزمون مدل تحقیق

در این بخش به منظور آزمون مدل تحقیق، از دو آماره استفاده شده است. ابتدا رگرسیون چندمتغیره مورد استفاده قرار گرفته و سپس تحلیل مسیر برای دستیابی به رابطه علی احتمالی موجود در مدل به کار گرفته شده است.

رگرسیون چندمتغیره

برای بررسی تأثیر متغیرهای مستقل مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی بر میزان آمدگی برای سرمایه‌گذاری از رگرسیون چندمتغیره استفاده شده است تا به این طریق، تغییرات میزان آمدگی برای سرمایه‌گذاری را از طریق متغیرهای مستقل مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی پیش‌بینی و سهم هر یک از این متغیرها را در تبیین میزان آمدگی برای سرمایه‌گذاری تعیین کنیم. از این رو نتایج حاصل از این تجزیه و تحلیل مطابق جدول ۱۰ به شرح زیر بیان می‌شود و ضریب تعیین R^2 به ترتیب برابر ۲۱ است. بنابراین با مشاهده مقدار ضریب تعیین می‌توان نتیجه گرفت که مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی ۲۱ درصد از واریانس متغیر وابسته، یعنی میزان آمدگی برای سرمایه‌گذاری را تبیین می‌کنند.

در جدول ۱۰، p-value مربوط به متغیرهای مستقل اعتماد اجتماعی و حمایت اجتماعی کمتر از ۰/۰۵ است؛ بنابراین این متغیرها در پیش‌بینی میزان آمدگی برای سرمایه‌گذاری تأثیرگذارند.

همچنین براساس این نتایج، متغیرهای مستقل اعتماد فردی و انسجام اجتماعی و مشارکت اجتماعی وارد مدل رگرسیون نمی‌شوند.

جدول ۱۰. خلاصه نتایج رگرسیون میزان آمادگی برای سرمایه‌گذاری براساس هریک از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی

متغیر وابسته	متغیرهای مستقل	ضرایب رگرسیون استاندارد شده β	p-value
میزان آمادگی برای سرمایه‌گذاری	اعتماد فردی	۰/۰۵۱	۰/۳۲۴
	اعتماد اجتماعی	۰/۲۴۸	۰/۰۰۰
	انسجام اجتماعی	۰/۰۷۷	۰/۱۸۳
	مشارکت اجتماعی	۰/۱۱۲	۰/۰۵۱
	حمایت اجتماعی	۰/۱۴۳	۰/۰۰۷
ضریب تعیین		$R^2=۲۱$	

$$Y = 17.60 + 0.063X_2 + 0.087X_5$$

معادله رگرسیون

برای بررسی تأثیر متغیرهای مستقل مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی بر میزان تبادل اطلاعات از رگرسیون چندمتغیره استفاده شده است تا به این طریق، تغییرات میزان تبادل اطلاعات را از طریق متغیرهای مستقل مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی پیش‌بینی و سهم هریک از این متغیرها را در تبیین میزان تبادل اطلاعات تعیین کنیم. از این رو نتایج حاصل از این تجزیه و تحلیل مطابق جدول ۱۱ به شرح زیر بیان می‌شود. با مشاهده مقدار ضریب تعیین می‌توان نتیجه گرفت که مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی ۱/۶ درصد از واریانس متغیر وابسته، یعنی میزان تبادل اطلاعات را تبیین می‌کنند.

در جدول ۱۱، p-value مربوط به متغیرهای مستقل انسجام اجتماعی و مشارکت اجتماعی کمتر از ۰/۰۵ است؛ بنابراین این متغیرها در پیش‌بینی میزان تبادل اطلاعات تأثیرگذارند. همچنین

براساس این نتایج، متغیرهای مستقل اعتماد فردی و اعتماد اجتماعی و حمایت اجتماعی وارد مدل رگرسیون نمی‌شوند.

جدول ۱۱. خلاصه نتایج رگرسیون میزان تبادل اطلاعات براساس هریک از مؤلفه‌های سرمایه

اجتماعی

متغیر وابسته	متغیرهای مستقل	ضرایب رگرسیون استاندارد شده β	p-value
میزان تبادل اطلاعات	اعتماد فردی	۰/۰۳۳	۰/۵۶۳
	اعتماد اجتماعی	۰/۰۱۵	۰/۸۰۴
	انسجام اجتماعی	۰/۱۵۷	۰/۰۱۳
	مشارکت اجتماعی	۰/۳۷۰	۰/۰۰۰
	حمایت اجتماعی	۰/۰۵۳	۰/۳۶۵
ضریب تعیین		$R^2=۶/۱$	

$$Y = 6.75 + 0.041X_3 + 0.041X_4$$

معادله رگرسیون

برای بررسی تأثیر متغیرهای مستقل مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی بر میزان افزایش کارایی از رگرسیون چندمتغیره استفاده شده است تا به این طریق، تغییرات میزان افزایش کارایی را از طریق متغیرهای مستقل مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی پیش‌بینی و سهم هریک از این متغیرها را در تبیین میزان افزایش کارایی تعیین کنیم. از این رو نتایج حاصل از این تجزیه و تحلیل مطابق جدول ۱۲ به شرح زیر بیان می‌شود. با مشاهده مقدار ضریب تعیین می‌توان نتیجه گرفت که مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی ۱۳/۷ درصد از واریانس متغیر وابسته، یعنی میزان افزایش کارایی را تبیین می‌کنند. در جدول ۱۲، p-value مربوط به متغیرهای مستقل اعتماد فردی و حمایت اجتماعی کمتر از ۰/۰۵ است؛ بنابراین این متغیرها در پیش‌بینی میزان افزایش کارایی تأثیرگذارند. همچنین براساس این نتایج، متغیرهای مستقل اعتماد اجتماعی و انسجام اجتماعی و مشارکت اجتماعی وارد مدل رگرسیون نمی‌شوند.

جدول ۱۲. خلاصه نتایج رگرسیون میزان افزایش کارایی براساس هریک از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی

متغیر وابسته	متغیرهای مستقل	ضرایب رگرسیون استاندارد شده	p-value
میزان افزایش کارایی	اعتماد فردی	۰/۳۰۴	۰/۰۰۰
	اعتماد اجتماعی	۰/۰۹۰	۰/۱۲۶
	انسجام اجتماعی	۰/۰۷۶	۰/۲۱۰
	مشارکت اجتماعی	۰/۰۹۶	۰/۱۰۷
	حمایت اجتماعی	۰/۲۴۸	۰/۰۰۰
ضریب تعیین		$R^2=۱۲/۷$	

$$Y = 7.363 + 0.051X_1 + 0.048X_5$$

معادله رگرسیون

برای بررسی تأثیر متغیرهای مستقل مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی بر میزان نوآوری و ابداعات از رگرسیون چندمتغیره استفاده شده است تا به این طریق، تغییرات میزان نوآوری و ابداعات را از طریق متغیرهای مستقل مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی پیش‌بینی و سهم هریک از این متغیرها را در تبیین میزان نوآوری و ابداعات تعیین کنیم. بنابراین نتایج حاصل از این تجزیه و تحلیل مطابق جدول ۱۳ به شرح زیر بیان می‌شود. با مشاهده مقدار ضریب تعیین می‌توان نتیجه گرفت که مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی ۱۸/۴ درصد از واریانس متغیر وابسته، یعنی میزان نوآوری و ابداعات را تبیین می‌کنند.

در جدول ۱۳، p-value مربوط به متغیرهای مستقل اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، مشارکت اجتماعی و حمایت اجتماعی کمتر از ۰/۰۵ است؛ بنابراین این متغیرها در پیش‌بینی میزان نوآوری و ابداعات تأثیرگذارند. همچنین براساس این نتایج، متغیر مستقل اعتماد فردی وارد مدل رگرسیون نمی‌شود.

جدول ۱۳. خلاصه نتایج رگرسیون میزان نوآوری و ابداعات براساس هریک از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی

متغیر وابسته	متغیرهای مستقل	ضرایب رگرسیون استاندارد شده	p-value
میزان نوآوری و ابداعات	اعتماد فردی	۰/۰۶۲	۰/۲۳۹
	اعتماد اجتماعی	۰/۱۳۸	۰/۰۱۵
	انسجام اجتماعی	۰/۱۳۲	۰/۰۲۴
	مشارکت اجتماعی	۰/۱۱۷	۰/۰۴۵
	حمایت اجتماعی	۰/۲۲۰	۰/۰۰۰
ضریب تعیین		$R^2=۱۱/۴$	

$$Y = 2.784 + 0.018X_2 + 0.055X_3 + 0.028X_4 + 0.066X_5$$

معادله رگرسیون

برای بررسی تأثیر متغیرهای مستقل مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی بر میزان کاهش هزینه معاملات از رگرسیون چندمتغیره استفاده شده است تا به این طریق، تغییرات میزان کاهش هزینه معاملات را از طریق متغیرهای مستقل مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی پیش‌بینی و سهم هریک از این متغیرها را در تبیین میزان کاهش هزینه معاملات تعیین کنیم. از این رو نتایج حاصل از این تجزیه و تحلیل مطابق جدول ۱۴ به شرح زیر بیان می‌شود. با مشاهده مقدار ضریب تعیین می‌توان نتیجه گرفت که مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی ۴/۷ درصد از از واریانس متغیر وابسته، یعنی میزان کاهش هزینه معاملات را تبیین می‌کنند.

در جدول ۱۴، p-value مربوط به متغیر مستقل حمایت اجتماعی کمتر از ۰/۰۵ است؛ بنابراین این متغیر در پیش‌بینی میزان کاهش هزینه معاملات تأثیرگذار است. همچنین براساس این نتایج، متغیرهای مستقل اعتماد فردی، اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی و مشارکت اجتماعی وارد مدل رگرسیون نمی‌شوند.

جدول ۱۴. خلاصه نتایج رگرسیون میزان کاهش هزینه معاملات براساس هریک از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی

متغیر وابسته	متغیرهای مستقل	ضرایب رگرسیون استاندارد شده β	p-value
میزان کاهش هزینه معاملات	اعتماد فردی	۰/۱۰۷	۰/۰۶۱
	اعتماد اجتماعی	۰/۰۶۵	۰/۲۸۸
	انسجام اجتماعی	۰/۱۲۲	۰/۰۵۵
	مشارکت اجتماعی	۰/۰۰۰	۰/۹۹۴
	حمایت اجتماعی	۰/۱۲۴	۰/۰۲۵
ضریب تعیین		$R^2=۴/۷$	

$$Y = 6.191 + 0.124X_s$$

معادله رگرسیون

برای بررسی تأثیر متغیرهای مستقل مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی بر میزان آمادگی برای پرداخت مالیات و بیمه‌گذاری از رگرسیون چندمتغیره استفاده شده است تا به این طریق، تغییرات میزان آمادگی برای پرداخت مالیات و بیمه‌گذاری را از طریق متغیرهای مستقل مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی پیش‌بینی و سهم هریک از این متغیرها را در تبیین میزان آمادگی برای پرداخت مالیات و بیمه‌گذاری تعیین کنیم. بنابراین نتایج حاصل از این تجزیه و تحلیل مطابق جدول ۱۵ به شرح زیر بیان می‌شود. ضریب تعیین R^2 به ترتیب برابر ۲۳ است؛ از این رو با مشاهده مقدار ضریب تعیین می‌توان نتیجه گرفت که مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی ۲۳ درصد از واریانس متغیر وابسته، یعنی میزان آمادگی برای پرداخت مالیات و بیمه‌گذاری را تبیین می‌کنند. در جدول ۱۵، p-value مربوط به متغیرهای مستقل اعتماد فردی، انسجام اجتماعی، مشارکت اجتماعی و حمایت اجتماعی کمتر از ۰/۰۵ است؛ بنابراین این متغیرها در پیش‌بینی میزان آمادگی برای پرداخت مالیات و بیمه‌گذاری تأثیرگذارند. همچنین براساس این نتایج، متغیر مستقل اعتماد اجتماعی وارد مدل رگرسیون نمی‌شود.

جدول ۱۵. خلاصه نتایج رگرسیون میزان آمادگی برای پرداخت مالیات براساس هریک از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی

متغیر وابسته	متغیرهای مستقل	ضرایب رگرسیون استاندارد شده	p-value
میزان آمادگی برای پرداخت مالیات و بیمه گذاری	اعتماد فردی	۰/۱۵۵	۰/۰۰۳
	اعتماد اجتماعی	۰/۰۱۴	۰/۸۰۲
	انسجام اجتماعی	۰/۱۵۶	۰/۰۰۶
	مشارکت اجتماعی	۰/۳۲۶	۰/۰۰۰
	حمایت اجتماعی	۰/۱۲۸	۰/۰۰۹
ضریب تعیین		R ² =۲۳	

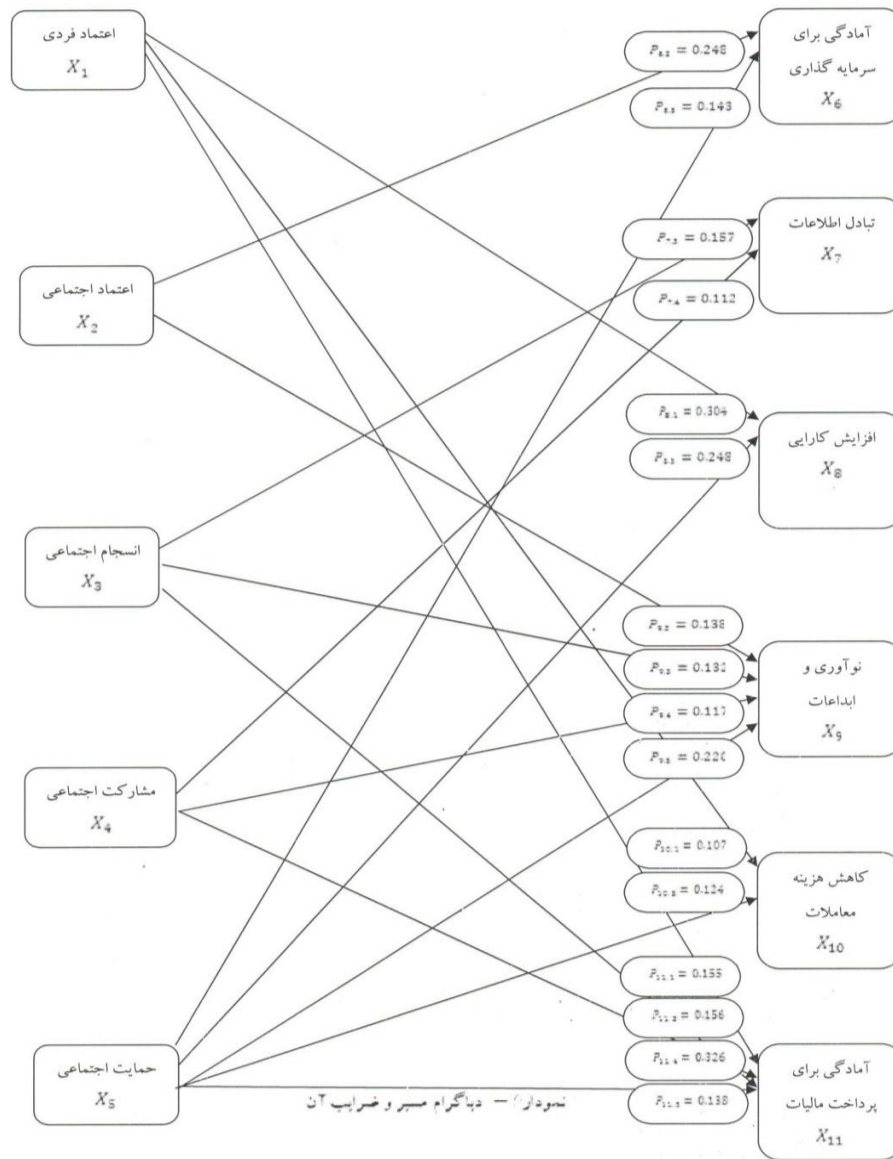
$$Y = 14.430 + 0.074X_1 + 0.121X_2 + 0.147X_3 + 0.078X_4 + 0.078X_5$$

تحلیل مسیر^۱: روش آماری کاربرد ضرایب بتای استاندارد رگرسیون چندمتغیری در مدل‌های ساختاری است. هدف تحلیل مسیر به دست آوردن برآوردهای کمی روابط علی بین مجموعه‌ای از متغیرهاست. ساختن یک مدل علی لزوماً به معنای وجود روابط علی در بین متغیرهای مدل نیست؛ بلکه این علیت براساس مفروضات هم‌بستگی و نظر و پیشینه تحقیق استوار است. تحلیل مسیر بیان می‌کند که کدام مسیر مهم‌تر یا معنادارتر است. ضرایب مسیر براساس ضریب استاندارد شده رگرسیون محاسبه می‌شود. یک متغیر به صورت تابعی از دیگر متغیرها فرض می‌شود و مدل رگرسیونی آن ترسیم می‌شود. برای به دست آوردن برآوردهای ضرایب اصلی مسیر کافی است هر متغیر وابسته (درون‌زا) به متغیرهایی که مستقیماً تحت تأثیر آن است، بازگشت داده شود. به بیان دیگر، برای برآوردهای هریک از مسیرهای مشخص شده، ضرایب استاندارد شده رگرسیون (یا ضرایب مسیر) محاسبه می‌شود. این ضرایب از طریق برقراری معادله‌های ساختاری، یعنی معادله‌هایی که ساختار روابط مفروض در یک مدل را مشخص می‌سازد، به دست می‌آیند.

نمودار پایین دیاگرام میسر و ضرایب آن است که به منظور تعیین آثار علی مستقیم متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته مورد استفاده قرار گرفته است. همان‌گونه که در این نمودار مشاهده می‌شود، متغیر مستقل اعتماد اجتماعی با ضریب تأثیر ۰/۲۴۸ در بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، بیشترین تأثیر را بر متغیر وابسته آمادگی برای سرمایه‌گذاری دارد. متغیر مستقل انسجام اجتماعی با ضریب تأثیر ۰/۱۵۷ در بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، بیشترین تأثیر را بر متغیر وابسته تبادل اطلاعات دارد. متغیر مستقل اعتماد فردی با ضریب تأثیر ۰/۳۰۴ در بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، بیشترین تأثیر را بر متغیر وابسته افزایش کارایی دارد. متغیر مستقل حمایت اجتماعی با

^۱. Path Analysis

ضریب تأثیر ۰/۲۲۰ در بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، بیشترین تأثیر را بر متغیر وابسته نوآوری و ابداعات دارد و با ضریب تأثیر ۰/۱۲۴ در بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، بیشترین تأثیر را بر متغیر وابسته کاهش هزینه معاملات دارد. متغیر مستقل مشارکت اجتماعی با ضریب تأثیر ۰/۳۲۶ در بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، بیشترین تأثیر را بر متغیر وابسته آمادگی برای پرداخت مالیات و بیمه گذاری دارد.

تحلیل و نتیجه‌گیری

در جهت تبیین رابطه سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی رویکردی تلفیقی ارائه شد. رویکرد جامع فوق‌مبین مرتبط‌ساختن نگاه کلاسیک جامعه‌شناختی با مکتب جدیدی است که در اقتصاد شکل گرفته است. همچنین ارتباط عمیقی بین اقتصاد و جامعه‌شناسی برقرار شده است. در رویکرد فرهنگ‌گرایی، ماکس وبر با ربط‌دادن عملکرد متفاوت اقتصادی مناطق مختلف هر جامعه به عوامل فرهنگی و اجتماعی، معتقد به رابطه علی‌ازسوی ارزش‌ها به عملکرد اقتصادی است. داگلاس نورث و ویلیامسون نیز در رویکرد نهادگرایی اقتصادی بر تأثیر و نقش باورها در شکل‌گیری نهادها تأکید می‌ورزند که تأثیر وبر بر نورث را می‌رساند. این نظریه‌ها مصداق برقراری پیوند و چارچوب نظری مشترک است که رویکرد تلفیقی جامعه‌ی را تشکیل می‌دهند. از نظریه‌های رابرت پاتنام و نان‌لین نیز سود برده‌ایم.

نتایج بیانگر آن است که میزان سرمایه اجتماعی در بیرجند بالاست و نتایج پژوهش ما با نتایج طرح ملی سنجش سرمایه اجتماعی در ایران هم‌پوشانی دارد. همچنین اقدامات و آمادگی‌ها برای توسعه در بیرجند از میانگین فرضی بیشتر است.

در بررسی آزمون فرضیات، رابطه معنی‌دار و مستقیم بین میزان سرمایه اجتماعی و آمادگی برای توسعه اقتصادی وجود دارد. ضریب هم‌بستگی به‌دست‌آمده شدت آن رابطه را نشان می‌دهد و بین سرمایه اجتماعی و مؤلفه‌های آن و اقدامات نهادی برای توسعه اقتصادی رابطه‌ای معنی‌دار وجود دارد. بین اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی و مؤلفه‌های آمادگی اقدامات نهادی رابطه مستقیم وجود دارد. نظریه فرانکوویس نیز بیانگر رابطه سرمایه اجتماعی و پیشرفت اقتصادی بود.

در بخش آزمون مدل تحقیق، از دو آماره رگرسیون چندمتغیره و سپس تحلیل مسیر استفاده شده تا سهم هر یک از متغیرهای مستقل را در تبیین و پیش‌بینی مؤلفه‌های متغیر وابسته نشان دهیم و دیاگرام تحلیل مسیر را ترسیم کرده‌ایم. درحالی‌که یافته‌های تحقیق بیانگر میزان پتانسیل بالایی از سرمایه اجتماعی و مؤلفه‌هایش و اقدامات نهادی برای توسعه اقتصادی است که ثروت پنهانی و بستر مناسبی را برای این مهم مهیا کرده است و با تکیه بر آن می‌توان گام‌های اساسی در راه پیشرفت برداشت؛ ولی به‌دلایل متعددی، از جمله کمبود سرمایه دولتی، اختصاص‌ندادن اعتبارات ازسوی دولت، ناآگاهی و بی‌توجهی به پتانسیل‌ها و سرمایه‌های اجتماعی پیشرفت،

منطقه مدنظر از فرایند توسعه کشور عقب مانده است و در محرومیت و توسعه نیافتگی شدید به سر می برد.

کتابنامه فارسی

۱. آزاد ارمکی، تقی. ۱۳۸۶. *جامعه‌شناسی توسعه*. تهران: علم.
۲. ایوانز، پیترو. *توسعه یا چپاول؛ نقش دولت در تحول صنعتی*. ترجمه عباس زندباف و عباس مخبر. ۱۳۸۰. تهران: طرح نو.
۳. بیکر، واین. *مدیریت و سرمایه اجتماعی*. ترجمه الوانی و ربیعی. ۱۳۸۲. تهران: سازمان مدیریت صنعتی.
۴. پاپلی یزدی، محمدحسین و فاطمه وثوقی. ۱۳۸۳. *ژئوپلتیک و توسعه*. مشهد: پاپلی.
۵. پانام، رابرت. *دموکراسی و سنت‌های مدنی*. ترجمه محمدتقی دلفروز. ۱۳۸۰. تهران: انتشارات وزارت کشور.
۶. تاج‌بخش، کیان. ۱۳۸۴. *سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی و توسعه*. تهران: شیرازه.
۷. تفضلی، فریدون. ۱۳۷۵. *تاریخ عقاید اقتصادی*. تهران: نی.
۸. تونکیس، فران. *اعتماد و سرمایه اجتماعی*. ترجمه محمدتقی دلفروز. ۱۳۸۷. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
۹. دادگر، یدالله. ۱۳۸۳. *تاریخ تحولات اندیشه اقتصادی*. دانشگاه مفید.
۱۰. رنانی، محسن و رزیتا مویدفر. ۱۳۸۷. *سرمایه اجتماعی و عملکرد اقتصادی، فصلنامه فرایند مدیریت و توسعه* ش ۶۸ تا ۶۹.
۱۱. زتومکا، پیوتر. *اعتماد نظریه جامعه‌شناسی*. ترجمه غلامرضا غفاری. ۱۳۸۷. تهران: شیرازه.
۱۲. سیدمن، استیون. *کشاکش آرا در جامعه‌شناسی*. ۱۳۸۶. تهران: نی.
۱۳. شجاعی باغینی. ۱۳۸۷. *مبانی مفهومی سرمایه اجتماعی*. تهران: پژوهشگاه مطالعات فرهنگی.
۱۴. عبداللهی، محمد. ۱۳۸۶. *مسائل و راه‌حل‌های سنجش و تحلیل سرمایه اجتماعی در ایران، فصلنامه علوم اجتماعی*، ش ۳۸ و ۳۹.
۱۵. عظیمی، حسین. ۱۳۷۱. *مدارهای توسعه نیافتگی در اقتصاد ایران*. تهران: نی.
۱۶. غفاری، غلامرضا و عادل ابراهیمی. ۱۳۸۴. *جامعه‌شناسی تغییرات اجتماعی*. تهران: آگرا.
۱۷. غفاری، غلامرضا. ۱۳۸۰. *تعیین ویژگی‌های اجتماعی فرهنگی در مشارکت سازمان یافته اجتماعی اقتصادی روستاییان*. رساله دکتری، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.

۱۸. فاین، بن. سرمایه اجتماعی و نظریه اجتماعی. ترجمه سیدمحمدکمال سروریان. ۱۳۸۵. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۱۹. فرانکوویس، پاتریک. سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی. مترجمان رنالی و مؤیدفر. ۱۳۸۶. تهران: معاونت برنامه‌ریزی.
۲۰. فروند، ژولین. جامعه‌شناسی ماکس وبر. ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر. ۱۳۶۲. تهران: پیکان.
۲۱. متوسلی، محمود. ۱۳۸۴. توسعه اقتصادی؛ مفاهیم مبانی نظری رویکردها و روش‌شناسی. تهران: سمت.
۲۲. معدن‌دار آرانی و سرکار آرانی. ۱۳۸۸. آموزش و توسعه. تهران: نی.
۲۳. ملکی، سعید و حجت شیخی. ۱۳۸۸. تعیین اولویت‌های توسعه در استان‌های کشور، نشریه برنامه‌ریزی، س ۱۴، ش ۲۹ تا ۳۰.
۲۴. نقدی، اسدالله و دیگران. ۱۳۸۹. سرمایه اجتماعی و نقش آن در فعالیت‌های اقتصادی، مجله جامعه‌شناسی کاربردی، ش ۴.
۲۵. وبر، ماکس. اخلاق پروتستان و روح سرمایه‌داری. ترجمه عبدالمعبود انصاری. ۱۳۷۱. تهران: سمت.
۲۶. وبر، ماکس. اقتصاد و جامعه؛ مفاهیم اساسی جامعه‌شناسی. ترجمه عباس منوچهری و ترابی‌نژاد. ۱۳۸۴. تهران: سمت.

کتابنامه لاتین

1. Fusfeld, D.R. 2001. A Manifesto for Institutional Economics. *Journal of Economic Issues* 34(2): 256-265.
2. Lin, n. 2001. Social capital: A theory of social structure and Action. *Cambridge university press*.
3. North, Douglass. c. 2000. *The New Institutional Economic and third world Development*. Edit by j. Harriss, j. Hunter.
4. North, Douglass. c. 2005. Understanding the process of Economic change princeton. *University press*.
5. Putnam, R. 2000. *Bowling Along: the collapse and Revival of American community*. Simon and Schuster, New York
6. Sabatini, Fabio. 2007. Social capital and the quality of Economic Development a available at: www.SocialCapitalgate.org.
7. Swed berg, Richard. 1999. *Max Weber as Economist and as a sociologist: toward a fuller understanding of webers view of Economics*.